

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У ЗВО

FOREIGN EXPERIENCE IN THE PSYCHOLOGISTS' TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті проаналізовано зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти та розглянуто структуру організації професійної психологічної освіти в США. Схарактеризовано чотири ступені професійної психологічної освіти: перший ступінь (дворічне навчання в коледжах) забезпечує загальноосвітню та початкову професійну освіту й надає випускнику ступінь молодшого спеціаліста; другий ступінь (навчання в чотирирічних коледжах, які можуть належати до складу університету) найчастіше здійснює навчання на базі загальної освіти, здобутої студентами на першому ступені, випускникам надається ступінь бакалавра та можливість розпочати свою професійну діяльність у ролі помічника кваліфікованого психолога; третій ступінь (навчання в університеті протягом одного – двох років у дослідницькому або професійному напрямі), дослідницький напрям (школа) передбачає наукову підготовку фахівця, проведення фундаментальних досліджень у галузі психології та здобуття ступеня магістра, професійні школи здійснюють підготовку психологів-практиків, і отриманий ступінь магістра психології свідчить про здобуття фахової спеціалізації; четвертий ступінь (докторська підготовка, яка може відбуватися у двох напрямках: академічному та практичному протягом трьох – п'яти років) забезпечує опанування дослідницької роботи: підготовку за обов'язковими навчальними вузькопрофесійними курсами та елективними курсами поза галузю спеціалізації, написання дисертації та отримання ступеня доктора філософії (PhD) або навчання в професійних школах, опанування спеціалізованої галузі професійної психологічної практики та за значний практичний внесок у психологію отримання ступеня доктора психології (PsyD).

Констатовано, що одним з провідних завдань професійної підготовки психологів у США є розвиток їхнього професійного самовдосконалення, яке відбувається завдяки формуванню специфічних професійних знань у межах спеціальних обов'язкових та елективних навчальних курсів, спецкурсів, спрямованих на опанування студентами професійних узагальнень; активізації мисленнєвих процесів завдяки впровадженню системи тренінгів, дискусій, рольових ігор, кейс-стаді, навчальних конференцій, методів проєктів та ситуативного навчання, клінічного наставництва, професійних майстерень, психоісторій, методів колегіального розвитку мислення, портфоліо; навчальним практикам та супервізорській практиці.

Ключові слова: психолог, заклад вищої освіти, професійна підготовка, зарубіжний досвід, структура професійної психологічної освіти, проблема підготовки психологів.

The article analyses the foreign experience of future psychologists' professional training in higher education institutions. It examines the structure of professional psychological education in the United States. The article characterises four levels of professional psychological education: the first level (two-year college education) includes general and primary vocational education and provides future graduates with a junior specialist's degree; the second level (studying at four-year college that may be part of a university) mainly provides training of general education received at the first level, so graduates obtain a bachelor's degree, and the opportunity to start their professional activity as an assistant to a qualified psychologist; the third level (one-year or two-year studying at a university in a research or professional field) includes the research field (school), which involves specialists' scientific training, conducting primary research in the field of psychology and obtaining a master's degree, professional schools train psychologists-practitioners, and the obtained master's degree in Psychology indicates the professional specialisation; the fourth level (doctoral training, which can be conducted in two areas: academic and practical from three to five years) provides mastery of research work: training in compulsory narrowly professional courses and elective courses outside the specialisation field, writing a dissertation to get a Doctor of Philosophy (PhD) degree or obtaining a Doctor of Psychology (PsyD) degree for studying at professional schools, mastering a specialised field of professional psychological practice and a significant practical contribution to psychology.

The article states that one of the leading tasks of psychologists' professional training in the United States of America is the increase of their professional self-improvement, which occurs through building specific professional knowledge within special compulsory and elective courses, special courses for mastering professional generalisations; activation of thinking processes through introducing a system of training sessions, discussions, role-playing, case studies, educational conferences, project methods and situated learning, clinical mentoring, professional workshops, psychological stories, methods of collegial thinking development, portfolios; training and supervisor practice.

Key words: psychologist, higher education institution, professional training, foreign experience, the structure of professional psychological education, the psychologists' training issue.

УДК 378.011.3-051:159.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.2.12>

Курок В.П.,

докт. пед. наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Химан Г.П.,

аспірантка кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Початок ХХІ ст. ознаменувався поширенням інтеграційних процесів в усіх сферах життя сучасного суспільства. Інтеграція європейських країн у сфері політики й економіки останнім часом суттєво впливає на освітню галузь. В умовах глобалізації виникають нові вимоги до рівня системи вітчизняної

освіти. Процес інтеграції української системи освіти в європейський і світовий освітній простір стає пріоритетним, про що йдеться в національних і міжнародних документах та нормативних актах: законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (2022), Концепції

«Нова українська школа» (2017), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2018) тощо.

Вивчення досвіду становлення і розвитку європейської вищої освіти набуває значної актуальності.

Сучасні процеси змін в освітній політиці нашої держави ґрунтуються на визнанні європейських цінностей та імплементації стандартів забезпечення якості освіти, зокрема вищої (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2015). Це ставить завдання модернізації професійної підготовки та формування особистості конкурентоздатного фахівця з відповідними компетентностями. Означене питання має місце в закладах вищої освіти, які готують кадри для системи освіти. Проблема підготовки психологів закладів освіти стає предметом обговорення багатьох українських та зарубіжних учених.

Закономірним наслідком розвитку психологічної науки і практики є зростання інтересу до психології, а також розширення та зміна характеру професійних функцій психологів. Діяльність психолога нині визначається спрямованістю на оптимальну реалізацію потенційних можливостей людини у сфері її професійної діяльності, особистому житті, міжособистісних взаємодіях, власному сприйнятті.

Професійна освіта, яку здобували студенти-психологи наприкінці ХХ ст., незважаючи на її фундаментальний характер, уже не відповідає запитам суспільства, яке потребує фахівців, котрі не лише знають психологічну теорію, а й уміють застосовувати її для вирішення конкретних життєвих і професійних проблем, орієнтуються в специфіці ринку психологічних послуг.

Психологічна освіта за останні 10–15 років набула в нашій країні значного поширення. Нині їй притаманні масовий характер, зростання престижності, затребуваність і кардинальне підвищення соціального статусу випускників. Практично в усіх державних і приватних університетах України відкриті різноманітні освітні програми навчання психологів. Факультети психології окремих закладів мають визнані традиції підготовки фахівців для психологічної галузі. Але все ж проблему підготовки кваліфікованих практичних психологів досі не можна вважати повністю вирішеною. Далеко не всі фахівці-психологи здатні на належному рівні реалізувати свої функції, що, на жаль, відображається як на духовному стані людей, так і на економічному розвитку суспільства. У зв'язку із цим актуальним завданням вищої школи є оптимізація та модернізація професійної підготовки кваліфікованих психологів у ЗВО.

Забезпечення ефективної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності потребує

ґрунтовного аналізу психолого-педагогічних досліджень. У сучасній педагогічній теорії акумульовано вагомий різноманітний та різноплановий досвід, що має великий прикладний потенціал і охоплює різноманітні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти. Задля виявлення перспективних концептів професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності необхідним є аналіз наукових праць зарубіжних учених та вивчення зарубіжного досвіду підготовки зазначених фахівців.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Теоретичні положення професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти відображено в працях В. Бондаря, Ж. Вірної, З. Ковальчук, С. Максименка, О. Матвієнко, В. Панка, Н. Пов'якель, Н. Пророк, В. Семиченко, Р. Сірко, Н. Чепелевої. Професійна підготовка майбутніх педагогів у зарубіжних країнах стала предметом досліджень багатьох українських та зарубіжних науковців, серед яких Н. Авшенюк, Н. Євтушенко, Ю. Клименко, Н. Носовець, А. Толочик, І. Янкович та ін.

Науковці провели комплексні дослідження, що стосуються становлення особистості психолога (В. Волошина, В. Панок, Ю. Приходько, О. Федан, Н. Чепелева), різних аспектів підготовки фахівців психологічного профілю у вищій школі (І. Булах, В. Волошина, В. Гальченко, О. Затворнюк, О. Кокун, В. Кузьменко, Л. Лохвицька, О. Матвієнко та ін.).

На думку науковців, професія психолога є однією з найбільш складних, оскільки його діяльність багатогранна за змістом, а функції поліваріантні та залежать від розмаїття завдань, що постають перед службами психологічної допомоги. Водночас загальні та часткові проблеми ґрунтовної підготовки психологів є предметом гострих суперечок дослідників, викладачів вищої школи, психологів-практиків.

Мета статті – вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО з метою оптимізації їхньої фахової підготовки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом для визначення сучасної стратегії розвитку системи професійної педагогічної освіти в Україні є аналіз європейського досвіду підготовки фахівців, реформування національних систем освіти розвинених країн Європи і світу, їх забезпечення висококваліфікованими педагогічними кадрами та підвищення конкурентоспроможності країн на світовому ринку завдяки поліпшенню якості освітніх послуг.

Сьогодні в Україні відбуваються процеси оновлення і становлення сучасної національної системи освіти, що зумовлено її інтеграцією до світового та європейського освітніх просторів.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку системи вищої освіти є створення умов для

ефективної підготовки високопрофесійних фахівців, здатних вирішувати складні завдання професійної діяльності та професійного й особистісного саморозвитку в умовах соціально-політичної, економічної, інформаційної та психологічної нестабільності сучасного суспільства.

Передусім це стосується фахової підготовки психологів як спеціалістів, покликаних надавати допомогу в збереженні та розвитку психічного і психологічного здоров'я особистості. Актуальним є вивчення зарубіжного досвіду професійного навчання майбутніх психологів з метою оптимізації їхньої фахової підготовки в Україні.

Звернемось до багаторічного досвіду підготовки зазначених фахівців у прогресивній країні – Сполучених Штатах Америки.

Професійна підготовка психологів у США відбувається з 1636 року (заснування коледжу в Гарварді). До 1991 року кожний факультет психології мав право здійснювати професійну підготовку майбутніх фахівців за своєю власною програмою, але у 1991 році конференція Американської психологічної асоціації ініціювала створення національних стандартів з навчання та викладання психології. Структура професійної психологічної освіти в США є багатокомпонентною, що дає певні права для продовження навчання і при влаштуванні на роботу [1].

Перший ступінь психологічної освіти – дворічне навчання в коледжах – забезпечує загальноосвітню та початкову професійну освіту й надає випускнику ступінь молодшого спеціаліста. Студенти мають право на вибір дисциплін і свого навчального плану відповідно до майбутньої спеціалізації. Однак діє система «попередніх умов», яка певною мірою впорядковує навчальну програму студента. Умов може бути досить багато. Одна з них – заздалегідь регламентована послідовність пропонованих і обраних курсів.

Навчальні заклади першого ступеня забезпечують загальноосвітню і деяку професійну підготовку фахівців, що дає їм можливість вести практичну роботу в установах чи клініках у ролі допоміжного або технічного персоналу, який бере участь у психологічному обслуговуванні під наглядом кваліфікованого спеціаліста.

Другий ступінь психологічної освіти – навчання в чотирирічних коледжах, які можуть належати до складу університету. Зазвичай це коледжі поведінкових і соціальних наук, школи соціальних і поведінкових наук, коледжі гуманітарних і природничих наук. Найчастіше вони здійснюють навчання на базі загальної освіти, здобутої студентами на першому ступені. Вимоги та правила кожного закладу вищої освіти США строго індивідуальні.

Навчальний план підготовки психологів містить три групи дисциплін: загальноосвітні, курси спеціалізації (основний – major і другорядний – minor)

та дисципліни за вибором студента. Випускники коледжу отримують ступінь бакалавра та можуть розпочати свою професійну діяльність у ролі помічника кваліфікованого психолога [1].

Загальноосвітня підготовка – істотна частина навчальної програми психологів-бакалаврів. Вона неоднакова в різних коледжах та університетах і може охоплювати, наприклад, такі дисципліни, як філософія, етика, логіка, література, математика, фізичні та біологічні науки, релігійні дисципліни, соціальні дисципліни, дисципліна «Наукове дослідження», курси з письмової мови, методи кількісного аналізу, іноземна мова, теорія та історія мистецтв, вивчення сучасного світу і його минулого. Варто зазначити, що це тільки предметні області, з яких студент вибирає курси для вивчення.

Спеціальне навчання в закладах вищої освіти США виходить, насамперед, з професійної орієнтації майбутніх фахівців, спрямованої або на підготовку до аспірантури, або до професійної діяльності. У зв'язку із цим студентам пропонуються різні набори навчальних курсів, відповідні загальному (General Track) або професійному (Career Track) напрямкам підготовки. З психології студентам пропонується три типи курсів: обов'язкові, спеціальні курси за інтересами, і визнані інтегративні курси. До обов'язкових навчальних курсів належать «Вступний курс психології», «Статистика», «Методологія наукових досліджень», «Експериментальна психологія». Серед обов'язкових елективів у Американському університеті у Вашингтоні, наприклад, пропонуються курси «Принципи поведінки», «Перцепція і судження», «Біологічні основи поведінки», «Процеси зміни поведінки», «Вчення і мотивація», «Фізіологічна психологія», «Відчуття і сприйняття», «Вчення людини: вербальна поведінка», «Обумовлювання і вчення», «Основи експериментального дослідження», «Самоврядування», «Психологія дитини», «Кризове втручання», «Теорія особистості», «Соціальна психологія», «Психопатологія», «Сексуальна поведінка людини», «Історія і системи психології», «Груповий процес», «Тести та вимірювання», «Вчення: принципи та їх застосування», «Психологія смерті, самогубства і загрозової для життя поведінки» [1].

Додатково студенти повинні пройти ще декілька курсів за власним вибором. Випускникам чотирирічних коледжів присуджується ступінь бакалавра. Широкопрофільна підготовка бакалавра-психолога вважається в США цілком прийнятною для початку самостійної професійної діяльності й достатньою для виконання функцій помічника психолога. Для більшості студентів чотирирічний коледж слугує всього лише підготовкою до навчання в дослідницькій або професійній школі. За програмами на ступінь бакалавра здійснюється навчання фахівців у галузі психології, які можуть під керівництвом кваліфікованого психолога

займатися тестуванням, проводити роботу безпосередньо з клієнтами та їхніми сім'ями, допомагати окремим людям або групам людей у вирішенні поставлених перед ними проблем. Фахівці такого роду працюють у центрах психічного здоров'я, у професійних реабілітаційних установах або викладають психологію в середніх школах [1].

Третій ступінь професійної психологічної освіти – навчання в університеті протягом одного – двох років у дослідницькому або професійному напрямі. Навчання в дослідницькому напрямі (школі) передбачає наукову підготовку фахівця, проведення фундаментальних досліджень у галузі психології та отримання ступеня магістра. Професійні школи здійснюють підготовку психологів-практиків, і здобутий ступінь магістра психології свідчить про фахову спеціалізацію.

У рамках одного університету, як правило, функціонують і дослідницькі школи, що готують науковців та здійснюють фундаментальні дослідження, і професійні школи, що провадять підготовку фахівців-практиків і займаються прикладними дослідженнями.

Передбачається також практичний досвід у прикладній галузі або написання дисертації на основі проведеного дослідження. Спеціаліст зі ступенем магістра може в ролі помічника психолога займатися тестуванням, дослідницькою роботою в лабораторії, консультуванням пацієнтів, виконувати адміністративну роботу, викладати у дворічному коледжі або школі.

Четвертий ступінь професійної підготовки психологів – це докторська підготовка, яка також може відбуватися у двох напрямках: академічному та практичному. Протягом трьох – п'яти років психолог може опанувати дослідницьку роботу: пройти підготовку за обов'язковими навчальними вузькопрофесійними курсами та елективними курсами поза галуззю спеціалізації, написати дисертацію та отримати ступінь доктора філософії (PhD). Також він може навчатися в професійних школах, опанувати спеціалізовану галузь професійної психологічної практики та за значний практичний внесок у психологію отримати ступінь доктора психології (PsyD). Якщо психолог-магістр сам успішно викладав психологічні дисципліни в коледжах та університетах, йому може бути присуджений ступінь доктора педагогічних наук (EdD) [1].

Особливістю професійної підготовки психолога та його професійної діяльності в США є жорстка система сертифікації. Для того щоб психолог мав право працювати самостійно, практикувати, йому потрібно: 1) мати докторський ступінь у галузі психології; 2) мати досвід роботи під супервізією не менше п'яти років у закладах та організаціях, що затверджені професійною радою штату; 3) отримати кваліфікаційний сертифікат

з психології (CPQ), успішно склавши іспит на здійснення професійної діяльності в галузі психології (Examination in Professional Practice in Psychology – EPPP), що складається з 200 питань з проблем методів та інструментів психологічного дослідження; інтерпретації та написання звітів; створення дослідницького плану за результатами діагностики, моніторингу динаміки, підсумкової оцінки; дизайну експерименту; і, що для нас є особливо важливим, професійної компетентності психолога, вимог до його когнітивної сфери, професійних, етичних та юридичних обмежень у діяльності психологів; 4) відповідати адміністративним вимогам (у деяких штатах існують особливі вимоги до віку, досвіду, громадянства, місця проживання, вимоги морально-етичного характеру); проходити переекзаменацію кожні один – три роки. Оцінювання професійної компетентності психолога здійснюється Американською радою професійної психології (ABPP), яка у випадку професійної непридатності може позбавити психолога не тільки права на діяльність, але і сертифікатів та дипломів [2; 3].

Визначальною особливістю професійної підготовки психологів у США є те, що вона зумовлюється типом університету, в якому відбувається. Університети США поділяються на дві групи [2; 3]:

- ті, які є базовими, готують фахівців для різних галузей психологічної науки та практики й статусно не виділяються з усіх закладів вищої освіти;

- такі, які належать до престижної Ivy League та займаються підготовкою елітних кадрів – психологів, які покликані здійснювати відкриття в науковій психології та створювати нові психологічні технології, практики. Дипломи цих університетів (очолюють їх рейтинг Гарвардський, Йельський і Стенфордський університети) поцінуються найвище у світі. Щороку випускається тільки 25 таких психологів, причому університети мають щорічно виборувати право готувати таких фахівців. Навчання в цих університетах передусім відбувається позааудиторно: у науково-дослідних лабораторіях, психологічних центрах; будується на основі самостійної роботи студентів під керівництвом провідних учених-психологів та практиків, які мають всесвітньо відомі імена.

Таким чином, підготовку професійних психологів у США можна називати багатоступінчастою. Вона істотно відрізняється в різних університетах і коледжах і дає можливість широкого вибору студентами навчальних програм та індивідуалізації навчання.

Висновки. Отже, аналіз зарубіжного досвіду професійної освіти психологів дозволяє зробити такі висновки, які можуть стати підґрунтям для оптимізації їхньої фахової підготовки в Україні.

По-перше, професійна підготовка психологів у зарубіжних країнах характеризується

системністю, різномірністю, спеціалізованістю, практичною зорієнтованістю, сертифікованістю.

По-друге, значний вплив на професійну освіту психологів має психологічне товариство країни або асоціація професійних психологів. Саме вони беруть участь в акредитації спеціальності та окремих курсів, здійснюють експертизу якості викладання психології, написання студентами дипломних робіт, рівня науково-дослідницької роботи факультету й можуть відкликати ліцензію університету на право підготовки психологів.

По-третє, одним з провідних завдань професійної підготовки психологів є їхнє професійне самовдосконалення, яке є усвідомленим, цілеспрямованим, системним та відбувається завдяки: формуванню специфічних професійних знань у межах спеціальних обов'язкових та елективних навчальних курсів, спецкурсів, спрямованих на опанування студентами професійних узагальнень; активізації мисленнєвих процесів завдяки впровадженню системи тренінгів, дискусій, рольових ігор, кейс-стаді, навчальних конференцій, методів проєктів та ситуативного навчання, клінічного

наставництва, професійних майстерень, психоісторій, методів колегіального розвитку мислення, портфоліо; навчальним та супервізорській практикам.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у виявленні теоретичних засад і розробленні методичних положень щодо вдосконалення професійної підготовки психологів, зокрема в пошуку і впровадженні нових підходів, ефективних моделей професійно-особистісної підготовки психологів, удосконаленні методів і технологій навчання у вітчизняних ЗВО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. European Diploma in Psychology: Draft proposal prepared for consultation from the EuroPsy2 Project Group. Version 2.7 revised. October 2003. URL: <http://www.europsy.eu.com>
2. Raymond M. R. Job analysis and specification of content for licensure and certification examination. *Applied measurement for education*. 2001. 14 (4). Lawrence Erlbaum Associates, Inc. P. 369–415.
3. Survey of the Practice of Psychology, prepared by Professional Examination Service. *Association of States and Provincial Psychology Boards*. 2003. 147 p.